

RO

Voor Elsa

De Rotterdamse Koopmanshuizen,

CO

symbool van handel, daadkracht en strijd.

CO

Anja Berkelaar

Uitgeverij Ad. Donker

Colofon

Tekst	Anja Berkelaar
Tekstredactie	Priscilla de Putter
2 Wetenschappelijke onderzoekers	Hugo van Velzen, Jojanneke Clarijs, René van der Schans en Nora Schadeet, Willianne van de Sar en Luc Megens
Foto omslag	© Ronald Tilleman,
Beeldredactie	Anja Berkelaar, Priscilla de Putter en Cora de Roon
Vormgeving	Stadsatelier Corneel, Cora de Roon
Uitgever	Ad. Donker
Lithografie en druk	Kapsenberg van Waesberghe, Rotterdam
ISBN	9789061007586
NUR	400
Oplage	1500

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij bijdragen van:

Gemeente Rotterdam BWT Bureau Monumenten en Cultuurhistorie, Wijkraad Oude Noorden, Stoer fonds, Stichting Erasmus Fonds, BEST, Stadsherstel Historisch Rotterdam NV, Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting G. Ph. Verhagen, Stichting Erfgoed Tjeerd Schipper, Volkskracht - J.E. Jurriaanse stichting, MARS interieurarchitecten en het Hendrik Muller fonds, drukkerij Kapsenberg Van Waesberge en Stadsatelier Corneel.

Inhoud

Introductie	<i>De magie van het Koopmanshuis</i>	06
Hoofdstuk 1	<i>Van 'buitentimmeren' tot latere bedrijvigheid</i>	12
Hoofdstuk 2	<i>Knap versierde Koopmanskamer</i>	28
Hoofdstuk 3	<i>Het Koopmanshuis bekennt kleur</i>	38
Hoofdstuk 4	<i>De relatie tussen het Koopmanshuis en de Vriendenlaan</i>	46
Hoofdstuk 5	<i>Hoe de Rechter Rottekade het bombardement van 14 mei 1940 overleefde</i>	60
Hoofdstuk 6	<i>De strijd tegen de onzichtbare seventies sloophamer</i>	66
Hoofdstuk 7	<i>De rijke bouwhistorie van de Rechter Rottekade 405/407</i>	78
Hoofdstuk 8	<i>Wat maakt de Koopmanshuizen waardevol?</i>	94
Epiloog	<i>We gaan de toekomst nieuwsgierig tegemoet!</i>	102
Illustraties	<i>Verantwoording</i>	104

Van 'buitentimmeren' tot latere bedrijvigheid

De cultuurhistorische geschiedenis van de Koopmanshuizen

Hoofdstuk 1

Rechtspraak
 • Rechtspraak
 • Rechtspraak
 • Rechtspraak
 • Rechtspraak

CULTUUR

1

p. 12

Hoe de Rechter Rottekade het bombardement overleefde

Een verhaal over bommen, brand en braouwe

Hoofdstuk 5

**OO
R
L
O
G**

5

p. 68

Knap versierde Koopmanskamer

Het verhaal achter de praat

Hoofdstuk 2

**PR
A
C
H
T**

2

p. 28

De strijd tegen de onzichtbare seventies sloophamer

De Koopmanshuizen worden pas in de jaren negentig echt erkend als monument

Hoofdstuk 6

**STR
I
J
D**

6

p. 66

Het Koopmanshuis bekent kleur

Het materiaalhistorisch en slechtvertoord onderzoek naar de Koopmanshuis-schilderingen

Hoofdstuk 3

**KL
E
U
R**

3

p. 38

De rijke bouwhistorie van de Rechter Rottekade 465/407

Als muren konden praten...

Hoofdstuk 7

**H
I
S
T
O
R
I
E**

7

p. 78

De relatie tussen het Koopmanshuis en de Vriendenlaan

Ondanks de naam was er veel ongeniegd over de Vriendenlaan

Hoofdstuk 4

**RE
L
A
T
I
E**

4

p. 46

Wat maakt de Koopmanshuizen waardevol?

Alles van waarde is waardevol

Hoofdstuk 8

**W
A
R
D
E**

8

p. 94

Introductie

De magie van het Koopmanshuis

Kan je verliefd worden op een huis? Ja, de enorme ruimte, de schilderstukken en de sfeer spraken tot de verbeelding. *Love at first sight* in januari 2007 met de eerste stap in het Koopmanshuis, het pand raakte de ziel. Een monument vraagt om zorgvuldigheid, aandacht en zorg. Mijn huisbaas Stadsherstel Rotterdam vertrouwde me het rentmeesterschap toe en bewoog van meet af aan mee met de pieken en dalen van het leven. De constante factor in die laatste 15 jaar is het Koopmanshuis, waar elke dag voelt als God in Frankrijk maar dan in Rotterdam.

De publicatie 'De Restauratie van de Rotterdamse koopmanshuizen Rechter Rottekade 405-417' stamt uit 2007, maar dekte de lading niet helemaal. Een grote nieuwsgierigheid naar de oorsprong van de kenmerkende schilderstukken in de Koopmanskamer ontwikkelde zich. Allerlei kunsthistorici werden bevroegd. Dat leverde wel puzzelstukjes op, maar niet het hele 'echte' verhaal van het huis. Inmiddels was de Stichting Rotterdamse Salon in 2012 een feit en de culturele programmering in de Koopmanskamer bracht geregeld bezoekers over de vloer. Jaarlijks doet het Koopmanshuis mee aan Open Monumentendag Rotterdam of andere evenementen en deelt zo die bijzonderheid met het publiek. Maar op vele gestelde vragen bleven serieuze antwoorden uit. Tijd voor meer diepgang dus en het bestuur en Stadsherstel zetten me op een speurtocht naar fondsen voor een nieuwe publicatie. Het leverde genereuze sponsors op (zie colofon) die wij uit de grond van ons hart bedanken voor het mede mogelijk maken van dit boek. De afwijzingen waren een oefening om historisch geduld te ontwikkelen, zoals de huizen zelve permanent tonen. Het uiteindelijke onderzoek leverde tien onderzoeksverslagen van meer dan 500 pagina's op. Deze ontsluiten we online via de site en via het Stadsarchief voor het grote publiek. De ingedikte versie - van 500 naar 104 pagina's - heb je nu in handen.

Wat heeft al het onderzoek naar het huis opgeleverd?

- Tijdlijn van 1555 tot 2022
- Chronologisch overzicht van de bewoners van het pand vanaf de 17e eeuw tot heden
- Verhaal van de Nieuwe Herbergh 1632 met naakte dansende vrouwen
- Chronologisch overzicht van de geschiedenis van de locatie en het casco
- Het Koopmanshuis stond buiten de Stadspoorten en dat heette 'buitentimmeren'
- Handelsactiviteiten van de familie Langenberg gekoppeld aan de Koopmanspanden
- Het verhaal van weduwe Antonetta Verkanten verantwoordelijk voor de verbouwing binnens- en buitenshuis rondom 1756
- Iconografische duiding van de beeltenissen in de Koopmanskamer en op de 2e verdieping
- Wetenschappelijk bewezen achttiende eeuwse beeltenissen in de Koopmanskamer en toegeschreven aan de schilder Dirk Anthony Bisschop
- Vaststelling van de latere aard van de beeltenissen op de 2e verdieping in de 19e eeuw
- Remonstrantse connectie familie Langenberg en de Koker
- Waarschijnlijk een koffie- en theehandel op de begane vloer
- Plaatsing van de bouw van de Koopmanshuizen in culturele context van de 18e en 19e eeuw
- Ontdekking van de relatie Franse Veld met Hofdijk / Vriendenlaan / Rechter Rottekade
- Historische duiding van de dichtgemetselde poort van pand 413/417 met de geschiedenis van de aangrenzende Vriendenlaan en de sloop van het Poortgebouw
- In 1876 moeten van de Hoofdinspecteur vanwege het Vriendenlaandossier bouwplannen voorzien zijn van hoogtegegevens, de breedte van de straat en situatietekeningen
- Verhaal van de familie Maas en het voorkomen van een uitslaande brand op 14 mei 1940 en daarmee redding van de panden
- Sloopgeschiedenis in het kader van de Stadsvernieuwing jaren zestig en zeventig
- Overzicht en verklaring van de plaatsing op de Monumentenlijst tussen 1968 en 1993
- Vaststelling dat de locatie een echt Rotterdamse koopmanshuis is met een functionele begane vloer en woonfuncties op andere verdiepingen
- Overzicht van alle bouwkundige wijzigingen / restauraties aan het pand
- Cultuurhistorische waarde vaststelling van de Koopmanshuizen.

Het is niet zomaar een boek... dat indikken van alle pagina's was een kunst op zich: wat wel te vertellen, wat niet? Het boek is een caleidoscoop aan verhalen, een soort buffet: elk hoofdstuk kan op zichzelf gelezen worden. Hoofdstuk 1 neemt je mee naar de tijd waarin de Koopmanshuizen zijn gebouwd. Het vertelt de logische keuze van religieuze zakenmensen voor de beeltenissen die vrede en internationale handel uitdrukken. Vrouw des huizes en weduwe Antonetta Verkanten was de motor achter deze decoraties. Hoofdstuk 2 duidt alle schilderdecoraties in de Koopmanskamer van schilder Dirk Anthony Bisschop en geeft inzicht in de pronkstukken van het Koopmanshuis. In hoofdstuk 3 wordt de oorsprong van de schilderstukken in de Koopmanskamer echt in de achttiende eeuw geplaatst; wetenschappelijk bewezen. In hoofdstuk 4 wordt de verbinding tussen de Vriendenlaan en de Koopmanshuizen beschreven met het politieke gekrakeel tussen gemeente en huiseigenaren om tot een moderne stad te komen. Hoofdstuk 5 vertelt het verhaal van bewoners die op 14 mei 1940 de Koopmanshuizen redden van de brand na het bombardement op de stad. Hoofdstuk 6 laat de spannende politieke krachtmeting zien, waarbij moedige stadsbewoners het wonen van de planologen en de ambtenarij. Zo overleefde het Koopmanshuis ook de twintigste eeuw. In hoofdstuk 7 schijnen we vervolgens het licht op de volledige bouwgeschiedenis, met veel feitelijke details en opsommingen. In hoofdstuk 8 komt de werkelijke waarde – contextueel, bouw- en cultuurhistorisch - van het Rijksmonument (1993) aan bod.

Eeuwig duurt het langst! Het is gewoon Rotterdamse Rococo! Eindelijk kunnen we meer vertellen over het hoe en waarom. Na vijf jaar monnikenarbeid en de bijdragen van vele vrijwilligers en professionals gaat de persoonlijke dank naar: Cora, Frank, Hugo, Jojanneke, Luc, Nora†, Priscilla, René, Ronald en Willianne. Samen hebben we dit boekje gemaakt, zonder jullie inzichten, smaak en stem was het niet zo mooi geworden. Ja, liefde is een werkwoord, mede door de prettige procesmatige ondersteuning van Angela, George, Guus, Hans, Jaco, Jos, Katrien, Kie, Luuk, Osman, Maarten, Marie, Menno, Michael, Nelly, Niels en Rob hebben we de finish gehaald. Als laatste denk ik aan mijn lieve vriendin Elsa† van Stadsherstel, zij is niet meer hier. Zij was in alles de aanleiding, baande de weg voor een hoger begrip.

Anja BerkeLaar, 1 juni 2022

Unieke Rotterdamse panden

De Koopmanshuizen aan de Rechter Rottekade geven de typologische ontwikkeling van het Rotterdamse woonhuis in de achttiende eeuw weer. Pand 405/407 is een klein koopmanshuis met de karakteristieke opzet van twee ingangen aan de voorzijde, een functionele begane grond en de andere verdiepingen met een woon- of huishoudelijke functie. Pand 413/417 is een eenvoudiger, dubbel woon-werkhuis, dat direct aan de Vriendenlaan grenst. Samen vormde zij een ruimtelijk en historisch-functioneel geheel én een goed voorbeeld van de opbouw en indeling van achttiende-eeuwse koopmanshuizen.

Keuken en de oorspronkelijke Rococotrap.

De Koopmanshuizen zijn met recht unieke Rotterdamse panden en hebben niet voor niets de status van Rijksmonument, definitief op de Rijksmonumentenlijst sinds 1993. Achttiende eeuws erfgoed is in Rotterdam schaars, bovendien zijn alle oorspronkelijke details *in situ* en hebben derhalve het pand nooit verlaten. Deze oudste panden van Rotterdam Noord staan aan de voormalige handelsrivier de Rotte én aan de Brandgrens, overleefden de Tweede Wereldoorlog en de sloopplannen van de zeventiger jaren. Sinds 1995 zijn de panden in het bezit van Stadsherstel Historisch Rotterdam N.V.

Voor wie is dit boek interessant en waarom?

Voor wie is dit boek geschreven? In de eerste plaats voor Rotterdammers en de gemeente om kostbaar erfgoed in hun stad goed op de kaart te hebben. Als lezers hebben we een brede groep cultuurliefhebbers in gedachten: bewoners van Noord, bezoekers van Open Monumentendagen, de leden van Roterodamum of Heemschut of de lezers van de Nieuwsbrief Stadsherstel, Ons Rotterdam en zeker liefhebbers van interieurschilderingen, symboliek, kunst, cultuur, architectuur en erfgoed. Kortom: mensen die genieten van een goed historisch verhaal en/of van de feiten achter een gevel.

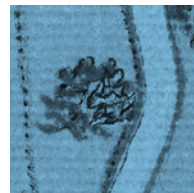
Van 'buitentimmeren' tot latere bedrijvigheid

Hoofdstuk 1

De cultuurhistorische geschiedenis van de Koopmanshuizen

Eerste kaart met aanduiding perceel Koopmanshuizen, bosschage duidt de locatie aan. Kaart Jacob van Deventer (1555).

Het verhaal van het Koopmanshuis begint buiten de stadsgrenzen, het huidige Oude Noorden lag destijds buiten de stadswallen. Om de vorm, sfeer en stijl van de Koopmanshuizen te begrijpen en op waarde te schatten, moeten we terug in de tijd. Het scala aan sociale, zakelijke, politieke, religieuze en economische ontwikkelingen in Rotterdam snappen we pas echt aan de hand van de geschiedenis. Dit hoofdstuk beschrijft de historie van de Koopmanshuizen, gebaseerd op het uitgebreide cultuurhistorische onderzoek van Hugo van Velzen en René van der Schans naar het Gifteboek: de voorloper van het Kadaster. Vanaf 1555 is er bebouwing nabij of op het perceel en vanaf 1631 staat het huis voor het eerst in het Gifteboek. Vijf jaar later - in 1636 - komt het huis in een pikant daglicht te staan. Verder leren we meer over de familie Langenberg, die tussen 1735 en 1799 in de Koopmanshuizen woont, werkt én verantwoordelijk is voor het huidige achttiende-eeuwse uiterlijk van de panden.

Rotterdam, uit het water verzezen

Rond het jaar 1000 vult het lege land langs de Rote zich met kleine nederzettingen. Al in elfde-eeuwse oorkonden komt de kleine nederzetting 'Rotta' voor. Deze voorloper van Rotterdam is ontstaan door ontginning van nieuwe nederzettingen. Het oude Rotta gaat rond 1150 door overstromingen verloren. Als reactie daarop worden er langs de grote rivieren Maas en Hollandse IJssel dijken aangelegd. Gevaarlijke openingen - zoals de Rotte - worden in de dertiende eeuw afgedamd. Op 7 juni 1340 is het zo ver: Graaf Willem IV verleent de officiële stadsrechten aan Rotterdam! Het bewijs daarvan - de perkamenten akte - wordt nog altijd bewaard in het Stadsarchief Rotterdam en was op 16 juni 2020 zelfs even op bezoek in het Koopmanshuis, voor de viering van 750 jaar Rotte. Als Rotterdam zich in 1358 mag omvesten, wordt het Hofpoortje aan het einde van de Oppert als één van de stadspoorten benut. Deze verbindt de Hofdijk en het centrum van de stad, niet ver van de Koopmanshuizen aan de Rechter Rottekade. De Koopmanshuizen staan dus in een buitengebied, tussen de Rotte en Hofdijk-Zomerdijk in de Blommersdijkse polder. De zomerdijk was de eerste dijk die werd opgeworpen en die de polder moest beschermen tegen het water van de Rotte. De ligging nabij de stadspoort én de druk bevaren Rotte - bron van riviervis en de waterweg voor landbouwproducten - was ideaal. Over de bouw van de Rottekade zelf is weinig bekend, maar de komst van de kade maakte in ieder geval het bouwen van huizen mogelijk.

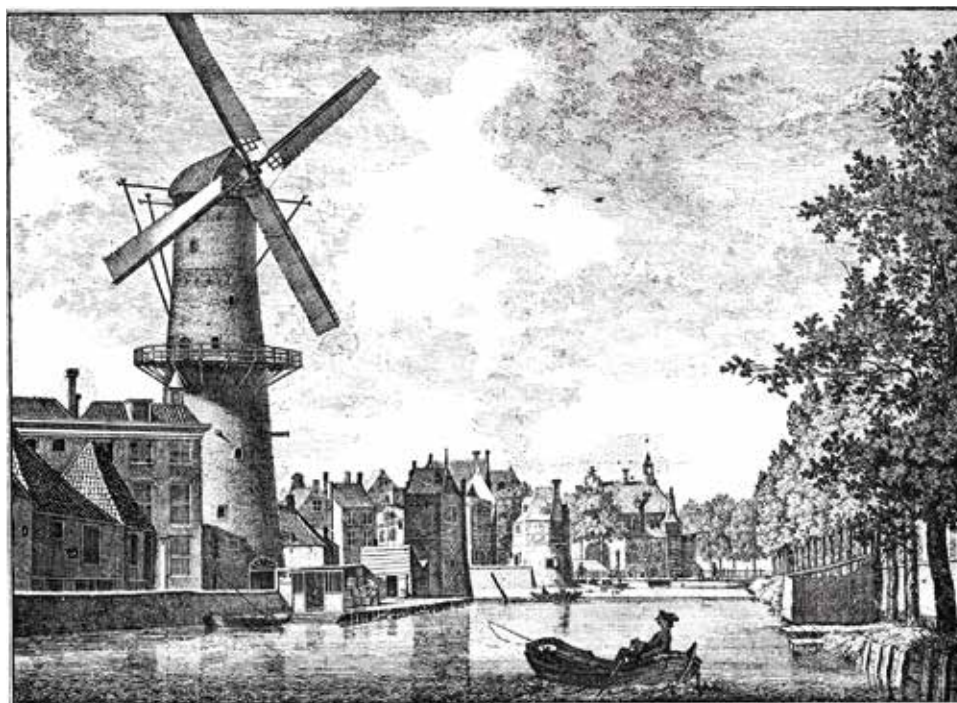

CULTUUR

Sensatie buiten de stadspoorten

Een eerste indicatie van de Koopmanshuizen-locatie is te zien op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1555), waar op het moment van vervaardiging waarschijnlijk een boerderij staat. Deze bebouwing bevindt zich buiten de stadspoorten, wat destijds 'buitentimmeren' werd genoemd. De kaart van J. Potter uit 1566 bevestigt dit beeld. Wat betekent nu in dié tijd het bezit van een woning buiten de stadspoorten? In een notendop betekent het een goedkoper leven, maar dan zonder steun of toezicht, want buiten de poorten geniet je wél van een goedkopere grondprijs maar géén stadsbescherming. Bovendien betaal je er geen stedelijke belasting en hoef je niet aan de strenge binnenstedelijke gilde-eisen te voldoen. Wanneer je handelsgoederen naar de stad wilt exporteren, betaal je poortgeld. Ook bezoekers moeten stadstol betalen. De stadsmuren beveiligen en begrenzen het gebied en dienen daarnaast als juridische grens. Wie daarbuiten woont, valt onder de jurisdictie van het plaatselijke ambacht, in dit geval het ambacht Blommersdijk.

De Rotterdamse stadspoort sluit tussen zonsondergang en het ochtendkrieken. Ben je als reiziger te laat? Dan zit er niets anders op om een nachtverblijf buiten de stadsgrenzen te zoeken. In 1587 regent het klachten over

Gezicht langs de Vet - naar de Hof- en Delftsche Poort Rotterdam.

Kaart Johannes de Vou (ca.1694). In het groen de aanduiding van het perceel Koopmanshuizen vanuit de Kadasterkaart.

Buiten de stadsgrenzen gaat het er vaak 'ongoddelijk seer quaadt ende ontregelt' aan toe.

herbergen langs de Rotte, net buiten de stad. Het stadsbestuur stelt een onderzoek in naar etablissementen met namen als Zwaanshals, Duifhuis en Ruijgehuiske en grijpt uiteindelijk in omdat het er 'ongoddelijk seer quaadt ende ontregelt' aan toe gaat. Zo ook op de plek waar nu de Koopmanshuizen staan.

De geschiedenis van 'ons' perceel

Wat de eigendomsgeschiedenis van 'onze' plek aan de Rechter Rottekade betreft, is het Gifteboek de juiste bron. Dit is de verzameling van transportakten van onroerend goed, bijgehouden van 1538 tot 1811. In het jaar 1631 vinden we een eerste hypotheek op deze locatie. Hier wordt een 'huisinghe' beschreven, wat kan duiden op zowel een enkel huis als een woonhuis met loods en stal. De vermoedelijk eerste overname van dit perceel 289 vond plaats in 1643, waar we in het Gifteboek de oudste verkooptransactie voor de Koopmanshuislocatie zien, door de erfgenamen van Willem Claesz Hoochgeboren aan Pieter Adrijaens Stricker, 'schuijvoerder van deser Stede op Delf'. De omschrijving van de plek is als volgt: 'een huijsinghe ende erve, staende ende gelegen aende noortsijde vande Rotte, buijten t' hoffpoortge, binnen de jurisdictie deser stede, genaempt de nieuwe herreberch.'

Kaart Johannes de Vou (ca. 1694) ingekleurd.

Een herberg dus. In herbergen gebeurt van alles in die tijd. Ook zaken die - zo lezen we - het daglicht niet kunnen verdragen. Dat blijkt ook hier het geval. In 1636 lezen we over een 'huisinghe, de nieuwe herbergh' op perceel 289, waar een uit de hand gelopen 'plezanterie' plaatsvindt. De akte van 16 december 1636 vertelt:

'Op huijden den 18en december 1636 Compareerden voor mij Gerrit van den Houdt openbaer notaris etc. Isaac Besemer, out xix Jaeren, & Frans Pietersz Doorenboom out xxix Jaer ende verclaerden te samen ofte elcx van hen int bijzonder in waere woorden in plaetse van eede ten requeste ende versoecke van Marinus Brant waerachtig te wesen dat hij Attestant op dijncxdach verleden met den requestrant mitsgaders Anthonij van Renten, & meer andere persoonen sijn geweest ten huijse van Jan Jaspersz van Santen herbergier in den Boom van Jesse, ende dat sij aldaer gehoort hebben dat den voorsz Anthonij van Renten inden vollen beijert ten overstaan van meerdere persoonen verhaelt & voor een clucht vertelde dat inde nieuwe herbergh opt Amsterdamse veer sijn geweest vier vrouw personen met namen de dochter van Mol den backer inde Kerckstraet, & de dochter van Jan Dammisz metse-

Fragment Gifteboek 1636.

dat hij op gisteren inden boom van Jesse was geweest ende aldaer gehoort hadde, datter geseyt ende gesongen worde van vier jonge dochters, die * modernaeft gedanst hadden noemende d'selve te wesen mollendochter inde kerckstraet, de dochter van Briqueny in de nieustraet, de dochter van Jan dammiz metselaer in de lombertstraat, en seeckere dochter wonende naest stuvesant ...

* ontrent acht dagen geleden inde nieuwe herbergh buiten 't hoffpoortgen

laer als oock Engeltgen Berckenijs, & Trijntgen Gillis Dirck Dierts susgen, & dat de selve inde voorsz herberge moeder naeckt en een goet uur hadden gedanst ten overstaen & int bijwesen van de voorsz Dirck Diert, d'heer Hoogendorp, schepen Crijger & een vande Vissers, daer op gerequireert seijde dat sal ick vertellen op de eerste plaets daer ick kom off het most mijn tersijden wijt bersten. Aldus gedaen & gepasseert ter presentie van Huijebrecht Cornelisz van der Grijp & Isaac de Rot. G. van der Houdt Not'.

Volkse dames die naakt voor de hogere Rotterdamse heren dansen in de herberg: Malle Babbe avant la lettre! De grip van het stadsbestuur op de herbergen in het buitengebied is in die tijd beperkt en dit heeft uiteindelijk zijn gevolgen: na 1 november 1645 mag er binnen 300 roeden (1100 meter) van de stadsvesten niemand meer tappen of bakken, behalve in de vijf aangewezen stadsherbergen (waarvan één met de prachtige naam 'De Nieuwe Nadorst'). Zo komt er een einde aan de wildgroei aan herbergen rondom Rotterdam.

Zeventiende-eeuwse bedrijvigheid leidt tot bouw Koopmanshuizen

De Rotterdamse bedrijvigheid neemt toe en dat is terug te zien op de kaarten uit die tijd. De kaart van Johannes de Vou (1694) toont ons een weggennetwerk en bebouingswand langs de Rottekade. De Koopmanspanden liggen bijna tegen de vouw in de kaart aan. We zien groene tuinen en boomgaarden rond de stad: goedkope terreinen voor buitenverblijven van welgestelden. Zo ook buitenplaats Huis den Arend, een herenhuis met orangerie, vijvers, fontein, cascades, grotwerken en een menagerie. Verder ontwaren we aanlegplaatsen, scheepswerven en pakhuizen met zolders. Diverse bronnen noemen ondernemingen als een wolploterij en woldrogerij. Iets later, begin achttiende eeuw, worden een zwavelhuis, zwavelraffinaderij, loodbranderij en hagelgieterij genoemd. Dichterbij de stad vinden we ververijen, perkamentmakers en een azijnmakerij De Dubbele Griekse AA, later de firma Tromp en Rueb (zie hoofdstuk 4). Natuurlijk was er ook sprake van scheepsbouw en de aanleg van schepen. In de nabijheid van onze panden - zoals een akte van 18 december 1636 aangeeft - bevindt zich de aanlegplaats van het Amsterdamse buitenveer, die ongetwijfeld voor een stroom reizigers zorgde. Ook de aanlegplaats van het Goudse buitenveer (1690) ligt hier vlakbij. Houtzaagmolen De Twee Swaenen zorgt voor houthandel. De Blommerdijkse watermolen is goed voor afwatering. De opslag van stadsvuil - in de vorm van een mestvaalt - ligt in de buurt van ons perceel 289. Het is in deze periode, in het begin van de achttiende eeuw, dat vermoedelijk de Koopmanshuizen worden gebouwd.

Tijdlijn en Gifteboek tussen 1555 en 1829

De tijdlijn van ons perceel start in 1555 en wordt met de vermeldingen in het Gifteboek steeds gedetailleerder. In totaal zijn er 25 vermeldingen van financiële transacties voor perceel 289 in het Gifteboek opgenomen. Maar wanneer worden nu precies het grote Koopmanshuis en de twee kleinere panden gebouwd? Dat blijft in nevelen gehuld. Onderstaande tijdlijn biedt inzicht in dat wat we wél zeker weten. In 1555 is de eerste bebouwing zichtbaar op de kaart van Jacob van Deventer, de kaart van Potter (1566) bevestigt dit.

De ontwikkeling op het perceel loopt synchroon met de verstedelijking van Rotterdam.

- Op 17 juli 1631 was er sprake van een hypotheek op 'huysinghe de nieuwe herreberch', vermeld in het Gifteboek.
- In 1643 is er sprake van een 'huisinghe ende erve'. De doorgaande rij van bebouwing op de Rechter Rottekade is te zien op de kaarten van Blaeu (1649) en Schoonebeek (1689).
- Nog in 1669 wordt er gesproken van 'twee huijsen ende erven' en in 1699 over drie percelen. Dit loopt synchroon met de verstedelijking van Rotterdam: meer bebouwing, ook buiten de stadsgrenzen.
- In 1694 geeft de kaart van De Vou een gedetailleerder beeld van het gebied, met de Koopmanspanden nabij de vouw van de kaart.
- Uit de geldbedragen maken we op dat er iets waardevols is gebeurd: in 1718 betaalt Abraham Vogelaar 1480 gulden voor het perceel aan de erven Mattheus de Sitter.
- Erven Vogelaar verkopen in 1735 voor 4500 gulden een 'Huijs, agterhuijsen, tuijntje en erve'. Ergens tussen 1718 en 1735 heeft Vogelaar of het huis verbouwd of herbouwd, dat is de enige verklaring voor de verdrievoudiging van het bedrag.
- In 1756 wordt ook het voorhuis verbouwd en is alles in handen van de familie Langenberg.

De familie Langenberg, koopmansfamilie

Claes Langeberg (1705-1750) kwam naar Rotterdam na de dood van zijn eerste vrouw. Hij trouwt in 1727 met Antonetta Verkanten (1701/2 - 1774). Ze trouwden pro deo - geen rijke start dus - en krijgen vijf kinderen, waarvan twee doodgeboren. De kinderen worden remonstrants gedoopt, naar het geloof van vader. Zij bezitten de Koopmanspanden van 1735 tot 1799. Eerst Claes en zijn vrouw Antonetta, daarna hun zoon Michiel Langenberg en diens vrouw Maria Bijlevelt. Met de overdracht van perceel 289 in 1756 komen alle percelen in handen van deze ene koopmansfamilie. Het is deze familie waaraan de grondige verbouwing in 1756, de aankoop van het naastliggende tweelingpand en het rococo-interieur wordt toegeschreven. Zowel het Koopmanshuis als het tweelingpand getuigen in constructie, gevel en materialen van achttiende-eeuwse architectonische bouw, waar ook het rococo-interieur naadloos bij aansluit. De toegenomen elegantie van de panden werkte statusverhogend: precies wat de Langenbergs voor ogen hadden!

Ets onthoofding raadspensio- naris Johan van Oldenbarnevelt in 1619 op het Binnenhof van Den Haag.

De zeventiende-eeuwse godsdienststrijd in Rotterdam

De familie Langenberg is remonstrants en verkeert in remonstrantse kringen door hun relatie met familie de Koker. Rotterdam staat al in de zeventiende eeuw bekend als een remonstrants bolwerk, waarschijnlijk door een combinatie van praktische verdraagzaamheid en het tolerante, zelfkritische, Erasmiaanse denken. Dat komt goed van pas in een van de handel zeer afhankelijke stad! Wat maakt de remonstranten bijzonder? Zij verzetten zich fel tegen het idee dat het lot van de gelovige vooraf door God bestemd zou zijn (predestinatieleer) en zien meer brood in de vrije wil van de mens. Al vroeg in de zeventiende eeuw ontstaan er daardoor meningsverschillen tussen remonstranten en contraremonstranten. Tot circa 1620 geeft dit grote spanningen in het overwegend remonstrantse Rotterdam met een remonstrants stadsbestuur. Er komt verzet van contraremonstrantse burgers. Het ingrijpen van stadhouder Maurits, zelf contraremonstrant, resulteert in gevangenneming van de remonstrantse Johan van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot en brengt in 1618 een contraremonstrants stadsbestuur aan de macht. Met de onthoofding van de knappe kop Van Oldenbarnevelt in 1619 in het door Maurits georganiseerde (zeer politieke) schijnproces komt er een einde aan de golf van vrijzinnigheid.

In 1619 eindigt de vrijzinnige remonstrantse periode

Cijfers uit 1619 tonen dat er in Rotterdam sprake was van een rijke religieuze menging. Naar schatting was in dat jaar ongeveer de helft van de Rotterdamse bevolking aanhanger van de officiële contraremonstrantse kerk. De andere helft bestaat uit remonstranten, katholieken, lutheranen, doopsgezinden en onkerkelijken. Maar vanaf 1619 mogen de buitenkerkelijken – geen leden van de gereformeerde kerk dus - niet langer deelnemen aan het stadsbestuur. De remonstranten richten hierna de Remonstrantse Broederschap op en verlaten de gereformeerde staatskerk. Na de dood van Maurits in 1625 wordt de meer gematigde Frederik Hendrik stadhouder. In 1626 neemt men een resolutie aan waarmee een gezamenlijke biddag en bijeenkomsten gefaciliteerd worden. Zo krijgen beide groepen de kans om verdraagzaam met elkaar om te (leren) gaan.

Rotterdam staat al in de zeventiende eeuw bekend als een remonstrants bolwerk.

**Details plafondstuk
Koopmanskamer
met Mercurius,
Romeinse god van
de handel. Hij houdt
een caduceus vast,
een gevleugelde staf
met twee slangen.
Op één van de
kisten - no. 6 - is het
VOC-logo te zien.**

Hier huist de handelsgeest

In korte tijd schaft de familie Langenberg meerdere huizen aan die, na het overlijden van Antonetta Verkanten in 1774, omgerekend naar nu 300.500 euro waard zijn. De familie is dus zeker niet arm. Het onroerende en roerende goed dient hen bij de handel in kwaliteitsgoederen. Ook de uitstekende ligging van de Koopmanshuizen - op de kop van de stadsdriehoek aan de Rottekade, in nabijheid van de Rotte en Schie - komt daarbij goed van pas. Het is de perfecte plek voor de aan- en afvoer van goederen. Rotterdamse internationale handelscontacten maken het hen mogelijk om uit de hele wereld te importeren.

De familie verkoopt koffie, thee, porselein, hoedenknopen, laken, linnen, wol, kamgaren, olie, sterk water, chocola, saffraan en kandij. Dat er in deze periode voor slimme en moedige, kleine kooplieden veel mogelijkheden zijn, bewijzen de Langenbergs.

De verkoop van koffie en thee is lucratief en het aantal gespecialiseerde winkels in Rotterdam groeit, samen met het aanbod aan goederen. Winkels worden belangrijker dan (jaar)markten en in deze tijd - de

Importproducten waren:

- thee uit Congo,
- koffie uit Santo Domingo, Java en Suriname,
- Vigonje-wol (de fijnste wol van het Peruaanse schaapkameel of lama) uit Zuid-Amerika, en wol uit Spanje, Denemarken, Duitsland, Polen,
- bont van hazen, konijnen en bevers uit verschillende streken, mogelijk voor de hoedenproductie.

Pas in 1957 wordt in Nederland de gehuwde vrouw handelingsbekwaam geacht.

achttiende eeuw - wordt de Hoogstraat de belangrijkste Rotterdamse winkelstraat. In een periode van 75 jaar wordt de verkoop van warme dranken immens populair. In 1674 is het drinken ervan nog een uitzondering, in 1742 is het gemeengoed. Maar liefst 32 eigenaren van koffie- en theewinkels, drie eigenaren van koffiehuisen en twee koffieschenkers ondernemen in Rotterdam, zo blijkt uit de gegevens van (de voorloper op) de Belastingdienst. Er is niet alleen sprake van specialiteitenwinkels aan de Hoogstraat. In het Koopmanshuis aan de Rechter Rottekade vindt naar alle waarschijnlijkheid de verkoop van thee en koffie plaats op de begane grond. De representatieve rococotrap en de ruime voordeur onderstrepen in dat geval de kwaliteit van de winkel. Het minder frisse karwei van

bijvoorbeeld de reiniging van dierenvellen vindt vermoedelijk plaats op de begane grond van het tweelingpand of op het achtererf. Het pakhuis - een paar huizen noordoostelijker langs de Rotte - dient voor opslag, net als andere delen van 'onze' percelen.

Onroerend goed wordt tussen 1750 en 1799 maar weinig door vrouwen gekocht (4%) of verkocht (12%) omdat ze juridisch handelingsonbekwaam worden geacht. Om te handelen hebben zij een voogd nodig, voor gehuwde vrouwen is dat in de regel haar echtgenoot. Deze wettelijke onzelfstandigheid van de vrouw verdwijnt geleidelijk, maar bij verkoop blijft toestemming van de echtgenoot nog vereist tot ver in de twintigste eeuw. Pas in 1957 wordt in Nederland de gehuwde vrouw handelingsbekwaam geacht. De optelsom van

ontwikkelingen en activiteiten schetst een beeld van een dynamische familie. Antonetta Verkanten lijkt een eigenzinnige zakenvrouw, die na het vroegtijdige overlijden van haar man de handel voortzet met haar nog jonge zoon Michiel. Ook is ze betrokken bij aankopen van onroerend goed. In 1753 regelt ze een vertegenwoordiging voor handel op Suriname, met de koopman Godfried Pisonius uit Paramaribo: dat is zeker niet gebruikelijk medio achttiende eeuw. Maar weduwe Antonetta gaat dan al haar zelfstandige gang. Ze koopt, verkoopt en verbouwt erop los.

Aan het succesverhaal van de Langenbergs komt een einde als weduwe Antonetta overlijdt in 1774 op tweeënzeventigjarige leeftijd. De boedelinventaris bevat in 1776 voor 12.420 gulden aan wol, 9.674 aan huiden, 4.700 aan thee en 2.850 aan koffie. De inventaris van de 'hair'-snijderij en theewinkel van Michiel Langenberg wordt geschat op 554 gulden, de juwelen en het goud- en zilverwerk staan te boek voor 962 gulden. Omgerekend naar 2022 betreft het een waarde van een kleine 700.000 euro! De handel had de familie geen windeieren gelegd. Michiel erft het leeuwendeel. Hij overlijdt in 1782, 48 jaar oud. Zijn vrouw Maria blijft achter met acht minderjarige kinderen. Zij verkoopt de panden in 1799 voor 4.500 gulden, vermoedelijk vanwege geldnood, want ze stonden in 1774 voor 6.000 gulden te boek.

De achttiende-eeuwse koloniale handel

Niet alleen aan de hoogtijdagen van de Langenbergs komt een einde. De periode tussen 1750 en 1780 wordt gekenmerkt door een algemeen gevoel van maatschappelijke achteruitgang en economische stagnatie in Nederland. Door zware concurrentie van andere Europese landen is de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden niet meer zo groots als ze was in de Gouden Eeuw. De Nederland omringende naties verbeteren hun eigen situatie aanmerkelijk, de Republiek raakt achterop door niet mee te innoveren. In de jaren zeventig is de economische situatie van de Republiek een heet hangijzer geworden, ook de gerichtheid op zee verslapt. Zelfs in Rotterdam, dat als stapelmarkt voor de Atlantische handel blijft groeien, loopt het aantal werven tussen 1650 en 1750 met de helft terug. De handel zoals de Langenbergs die bedreven, loopt terug. Wel is Nederland - met name Zeeland en Zuid-Holland - zeer actief in de explosief groeiende handel over de Atlantische Oceaan. Dat betreft ook de uitruil van goederen tegen tot slaaf gemaakte mensen. Vanuit Rotterdam vertrekken schepen met bijvoorbeeld vuurwapens, aardewerk en sterke drank, die in Afrika wordt geruild tegen mensen. Deze tot slaaf gemaakten worden vervolgens in Suriname verkocht. De slavenhandel speelt zich daardoor buiten het gezichtsveld van veel Rotterdammers af, maar is er wel degelijk. Op 1 juli 1863 komt in Nederland een einde aan deze mensenhandel, onder invloed van christelijke (Europese) waarden. Nederland volgt Denemarken (1803), Engeland (1834) en Frankrijk (1848) in de afschaffing van slavernij. Amerika volgt in 1865.

Wat droeg bij aan het verval van de Nederlandse handelspositie?

- Oostzeehandel (moedernegotie) minderde sinds 1660 en het trekvaartstelsel was achterhaald.
- Frankrijk en Engeland werden centraal geleid en voerden een mercantilistische politiek (waarbij de staat de eigen handel stimuleert door aanmoediging van de export en belastingheffing op de import).
- In 1702 overleed Willem III, die behalve stadhouder ook koning van Engeland was. Dat betekende het einde van de Republiek als militaire grootmacht.
- Er waren perioden zonder (meerderjarige) stadhouder (1702-1747 en 1751-1766), de Republiek verloor daardoor invloed in de internationale politiek.
- De stapelmarkt werd vervangen door voorbijlandvaart, waardoor schepen voorbij de Republiek der Nederlanden vaarden. In combinatie met slechte toegang tot de havens was de Republiek niet aantrekkelijk.
- Er woedden oorlogen in Europa, namelijk:
 - de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748);
 - de Zevenjarige Oorlog (1756-1764) tussen Frankrijk, Saksen, Oostenrijk, Rusland en Zweden enerzijds en Engeland, Pruisen en Hannover anderzijds. De grootste Europese oorlog tot dan toe.
- De uitvinding van de stoommachine en toepassing ervan in Engeland (1764).

De achttiende eeuw: groeien en minder bloeien

Kooplieden hadden meer belang bij vrijzinnigheid dan bij strikte (godsdienst)regels. De achttiende eeuw is duidelijk de bloeiperiode van de Koopmanshuizen, met dank aan de handelsgeest van de Langenbergs. De decoraties in de Koopmanskamer blijken niet lukraak te zijn gekozen, maar vertellen een verhaal van internationale handel en geloof in godsdienstvrijheid. Verdraagzaamheid en vrede zijn daarbij essentieel voor een winstgevende handel. In het volgende hoofdstuk komt de iconografische analyse van de beeltenissen in de Koopmanskamer aan de orde.